

HÜSAMETTİN ARSLAN - EPİSTEMİK CEMAAT1

Giriş

Hüsamettin Arslan, Kitap Dergisi'nde yayınlanan bir çalışmasında
“*Ebediyete intikal eden düşünür için okunacak Fatiha,*
onun düşünceleri üzerine yazılmış akli başında bir eleştiridir”
(Negiz, 2018) demektedir. Bu bölümün Hüsamettin Arslan için
okunan bir Fatiha olması duasıyla...

Gündelik yaşamda bilgi ve bilim, genellikle yüzeysel ifadelerle tanımlansa da, bu iki kavramın birbirinden ayrılmaz olduğu bilinmektedir. Bilgi, özne ile nesne arasındaki ilişkiden doğan bir üründür, ancak bu her ilişkiyi bilgi haline getirmez. Bilginin ortaya çıkabilmesi için öznenin amaçlı bir yönelimi olması gerekmektedir (Cevizci, 1999, 123).

Akarsu'ya (1988, 34) göre; bilimsel bilgi, deney ve gözlem aracılığıyla elde edilen, doğruluğu kanıtlanmış ve evrensel özelliklere sahip bir bilgi türüdür. Bilim, nesnel gerçekliklere dayanan tarafsız gözlemler ve düzenli deneylerle oluşturulur, bu nitelikler de onu güvenilir hale getirir. Aralarında anlam farkı olsa da, bilgi ve bilim, insan yaşamını kolaylaştıran ve geliştiren unsurlardır; bilim, bilgiyi üreten bir süreç olarak insan hayatına değer katmaktadır (Dever, 2012, 203).

Toplumlarından bilgiden bağımsız var olamadığı nedeniyle, ortak duyu bilgisiyle hareket etmelerinden yola çıkan bilgi sosyolojisi, toplumda bilgi olarak kabul edilen her şeyin elde edilme sürecini analiz eden ve bu bilginin gelişimi ile aktarımını inceleyen disiplindir. Bilgi, toplum ve birey arasında etkileşim içinde olan sosyal hayatın inşasında önemli bir rol oynayan bilgi sosyolojisi; bilginin sorunlarını analiz ederken epistemolojiden, toplumsal analizler için ise sosyolojiden faydalanmasından dolayı, karmaşık ve kapsamı geniş yapıdadır (Apalı, 2015).

Bilgi sosyolojisinin kurucu isimlerinden Karl Mannheim, Max Scheler ile birlikte bilginin toplumsal ve tarihsel olarak belirlendiğini savunan bir bilgi sosyolojisi anlayışı geliştirmiştir. “Serbestçe süzülen entelijensiya” kavramını ortaya atarak, bu toplumsal tabaka sayesinde nesnel bilgiye ulaşılabilirliğini iddia etmiş, “İdeoloji ve Ütopya” isimli yapıtıyla da bilgi sosyolojisini sistematik olarak incelemiştir (Mannheim, 2009, 11).

Bilgi sosyolojisi, bilginin doğruluğuyla ilgilenmeden, sosyal bağlamda nasıl inşa edildiğini inceler ve toplumsal yapılarla bilgi sistemleri arasındaki ilişkiyi araştırır. Bilgi, toplumsal bağlamda dinamik bir şekilde inşa edilir ve toplum içinde sürekli yeniden üretilir. Üç temel ilkeye göre: toplumsal gerçeklik bilgiye yansır, bilgi toplum içinde dolaşarak özneler arası anlam kazanır ve bireyler bu bilgiyi seçer, sınırlar ve

¹ Fatma Ankaralı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Ana Bilim Dalı, e-mail: fatmaankarali41@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5093-730X>

düzenler, böylece toplumun hayallerini ve pratiklerini oluşturur (Güngör & Varlı, 2020, 3312-3313).

Sosyoloji; insanların toplumsallaşma sürecinde zihinlerinin inşasıyla birlikte bilgi oluşumunun başladığını (Yıldırım, 2007, 9), bilginin, bireyin değil, toplumsal ve kültürel kolektivitinin bir ürünü olup, ortak yaşamdan doğan zihni yapılarında bu kolektiveden etkilendiğini kabul etmektedir (Arslan, 2007, 17). Arslan’a göre, bilgi toplumsal bir olgudur ve bilgi olarak kabul edilmesi için bir ikinci kişinin onayı gereklidir, dolayısıyla bilgi toplumsal kabul ile var olur. Bilgiyi belirleyen temel unsur toplumdur ve toplum, bilgiyi düşünce kategorileri aracılığıyla tanımlar; bu kategoriler de toplumsal ürünlerdir. Bu nedenle, bilgi açıklanırken, yorumlanırken ya da sınıflandırılırken birey değil, toplum esas alınmalıdır.

Bu çalışmada Hüsamettin Arslan’ın “Epistemik Cemaat” kavramı ele alınacaktır. Epistemik Cemaat, Hüsamettin Arslan’ın doktora tezidir. Arslan, Tezinin ön sözünde doktorası sırasında “bilim sosyolojisi” alanında çalışmak istediğinde hocalarının bu alanın varlığını reddetmesine rağmen direndiğini belirterek, çalışmasının her ayrıntısının, batı sosyolojisinin bilimi ve bilimsel bilgiyi sosyolojik eleştirinin merkezine alan bir disiplinin varlığını kanıtlama gayretini yansıttığını ifade etmiştir (Kandilci, 2020, 28).

Antipozitivist bir entelektüel yaklaşımı yansıtan bu çalışmasında Arslan, bilim ve bilimsel bilgi nedir; bilimsel bilgi nasıl oluşturulur ve ne şekilde meşrulaştırılır? Sorularına cevap aramaktadır. Çalışmanın amacı, bilginin toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğini ve bilginin gruplar tarafından nasıl oluşturulduğunu ve paylaştığını, özellikle de Arslan’ın perspektifinden incelemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden dökümantasyon tekniği ve içerik analizi kullanılan çalışmada, öncelikle Arslan’ın kendi çalışmalarından yararlanılmış, hakkında yazılmış kitap, makale ve internet kaynaklarına da başvurulmuştur.

Hüsamettin Arslan’ı ve onun düşünce dünyasını anlamadan, “Epistemik Cemaat” kavramını tam olarak kavramanın zorluğundan hareketle, bu çalışmanın ilk bölümünde Arslan’ın hayatı ve düşünceleri ele alınmıştır. Ardından, epistemik cemaat kavramı Arslan’ın bakış açısından detaylı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca Türkiye’deki epistemik cemaat yapısına ve epistemik bunalıma da değinilmiş, kavram din sosyolojisi perspektifiyle değerlendirilmiştir. Son olarak, konuyla ilgili çeşitli öneriler sunulurken çalışma tamamlanmıştır.

Hüsamettin Arslan’ın “Epistemik Cemaat” kavramı, farklı akademik çalışmalar tarafından çeşitli perspektiflerden ele alınmıştır. Torun (2024) ve Palabıyık (2011), Arslan’ın Epistemik Cemaat kitabını eleştirel gözle analiz etmişler, bu kavramın bilginin üretimi, meşrulaştırılması ve paylaşılmasındaki rolünü incelemişlerdir. Demirel (2020), çalışmasında Arslan’ın biyografisine, entelektüel birikimine ve yaptığı çalışmalara odaklanmıştır. Kandilci (2020) ise epistemik cemaat kavramını bilimsel topluluklar bağlamında derinlemesine incelemiştir.

Bu makale, Hüsamettin Arslan’ın biyografisini ve epistemik cemaat kavramını bir arada sunan derli toplu bir akademik araştırma olması bakımından önemlidir.

Epistemik cemaat kavramını yalnızca teorik düzeyde ele almakla kalmayıp, Türkiye'nin bilimsel gelişimi ve modernleşme süreciyle ilişkili pratik yansımaları üzerinden tartışmaktadır. Görüldüğü üzere, Hüsamettin Arslan veya epistemik cemaat kavramı ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da hem Arslan'ın hayatını hem de epistemik cemaat kavramını bir arada sunan bütüncül bir akademik çalışma olması yönüyle diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

1. Hüsamettin Arslan'ın Sosyo- Biyografi

Prof. Dr. Hüsamettin Arslan, Türk sosyoloji dünyasında kendine özgü fikirleri ve entelektüel derinliğiyle tanınan önemli ve özgül bir isimdir. Kişiliği, karizmatik yapısı ve fikirleriyle öne çıkan, maddi zorluklar içinde eğitim gören, bu zorluklara rağmen kendi kendine çeviri yapacak kadar profesyonel yabancı dil öğrenen, entelektüel olduğu kadar halkın içinden, kısacası sıradışı bir bilimadamıdır (Demirel, 2020, 2).

Hüsamettin Arslan, 12 Ocak 1956'da Ordu'nun Mesudiye ilçesinde doğmuştur. On çocuklu bir ailenin üç erkek evladından biri olarak büyümüş ve zorluklarla dolu bir çocukluk geçirmiştir. Ancak, bu zorluklar Arslan'ın kişiliğini şekillendirmiş ve karşılaştığı engellere karşı mücadele etme gücü vermiştir. Kendi ifadesine göre, çok çocuklu ailede olmanın avantajıyla sürekli oynadığı oyunlarla merakını geliştirmiş, beş yaşındayken okumayı öğrenmiş ve başarılı bir öğrencilik hayatı olmuştur (Demirel, 2020, 2).

Çok sevdiği ilkokuldaki öğretmeni Ahmet Bey'in etkisiyle okumanın ve araştırmanın değerini kavrayan ve bu etkiyle Tunceli Öğretmen Okulu'na başlayan Arslan, burada okuduğu yıllarda dil ve edebiyat konularına olan ilgisini keşfetmiş, özellikle okumaya olan tutkusu, onun akademik kariyerindeki ilk adımlarını atmasını sağlamıştır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal İdari ve Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü'nde üniversite eğitimini tamamlamış, bir dönem gazeteci olarak çalışmış fakat bu işin kendine uygun olmadığını görerek üniversite hocası olmaya karar vermiş ve aynı fakültede "*On dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme Girişimleri*" konulu yüksek lisans tezi ile lisan üstü eğitimini tamamlamıştır. Yine kendi ifadesine göre, üniversite yıllarında yeni ideolojilerle tanışmasıyla siyasi konulara ilgi duymaya başlamış, hatta bazı dönemlerde aktif olarak politik faaliyetlerde yer almıştır (Uluvişion, 2022, 9). Üniversite eğitimini ailesinin yoksul olması nedeniyle çalışarak okuyan Arslan, bu yoksulluğu "*Toplumun en dibinden geliyorum, buranın daha dibi yok.*" sözleriyle ifade etmiştir (Demirel, 2020, 2).

Yüksek lisans yaparken âşık olması nedeniyle, ideolojilerle olan ilişkisini kesmiş, daha kişisel bir rotaya girmiştir. Bu gönül bağlılığını kaderinin güzel yanlarından biri olduğunu belirtmiş olsa da aşkın karşılıksız bir duygu olduğuna inanmıştır (Uluvişion, 2022, 15).

Doktora eğitimini alan değiştirerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde alan Arslan, tez danışmanının Ümit Meriç olduğu "*Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*" adlı teziyle sosyoloji alanında önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Alan değişimini açıklarken, ilkokul öğretmeni ve annesinin

okuma sevgisinden etkilendiğini belirtmiş ve “Sosyolog olmak için okudum, okuduğum için sosyolog oldum” sözleriyle ifade etmiştir (Uluvişion, 2022, 34).

Hüsamettin Arslan, Bursa’da akademisyenlik yaparken Ahmet Cevizci ile Paradigma Yayınlarının kuruluşuna öncülük etmiştir. Paradigma, Arslan’ın çevirileri ve telif eserleriyle zenginleşerek Türkiye’de önemli bir entelektüel platform haline gelmiştir. Gökhan Yavuz Demir’in ifadesine göre, Paradigma Yayınları, Arslan’ın öncülüğünde imkânsızlıklardan yola çıkarak kurulmuş (Demirel, 2020, 3) ve Türkiye’nin entelektüel tarihinde özel bir konuma sahip olmuştur (Arslan, 2018, 119).

2 Ocak 2018 yılında İstanbul’da kanser tedavisi gördüğü hastanede vefat eden Arslan (Milliyet, 2018), bıraktığı eserler ve fikirleriyle her zaman Türk sosyoloji dünyasında önemli bir yere sahip olacaktır.

Arslan’ın Etkilendiği Kişiler

Hüsamettin Arslan’ın düşünce dünyasında önemli etkiler bırakmış ve kendi fikirlerinin oluşmasında yol göstermiş kişiler arasında Hegel, Heidegger, Şerif Mardin ve Cemil Meriç bulunmaktadır. Arslan’ın Cemil Meriç ile yaptığı röportajlar ve Meriç’in konferanslarına katılması, sosyoloji ve felsefeye olan ilgisinde belirleyici bir rol oynamıştır. Arslan’ın Cemil Meriç’e büyük ilgi duyması ve onun eserlerini detaylıca incelemesi, Meriç’i en iyi tanıyan insan olarak kabul edilmesine yol açmıştır (Demirel, 2020, 4) Arslan, Cemil Meriç’i entelektüel babası olarak görmekte ve onun düşünceleri üzerinden kendi zihinsel gelişimini sağladığını belirtmektedir (Arslan, 2023). Diğer fikir hocası olarak gördüğü Heidegger’de, Arslan’ın entelektüel gelişiminde önemli bir rol oynamış, Almanca ve İngilizce okumalarıyla Heidegger’in kitabını çevirmesi ise ayrıca büyük önem taşımaktadır (Demirel, 2020, 4).

Hüsamettin Arslan, Spencer’in organizmacı yaklaşımını benimser ve toplum bilimlerini doğa bilimlerinden ayıran bir perspektif geliştirir. Bu perspektife göre, bilginin nihai belirleyicisi toplumdur ve bilim adamlarının peygamberlik iddiası taşımaması gerektiğini savunur. Durkheim’ci bir bakış açısından, bilginin toplumun etkisi altında şekillendiğini ve toplumun nihai belirleyici olduğunu vurgular ve pozitivist yaklaşımlara karşı bir antipozitivist duruş sergiler (Arslan, 2007, 55).

Arslan’ın Fikir Dünyası

Sultanahmet Camii’ne cepheli çatı katında gece yarılarında kadar müzakere eden, arkadaşları arasında “İtirazî” olarak bilinen, yanlış bildiğine cesurca “Hayır” deme cesareti gösteren ve statükoya meydan okuyabilen Hüsamettin Arslan, Türkiye’de çeviri eserlerle bir “paradigma” oluşturma gayreti içinde olan eşine az rastlanır bir kişidir. Hüsamettin Hoca, politik ve dini konuları sosyolog bakış açısıyla ele alarak kendi entelektüel konforunu koruyan bir kişiliktir. Farklı ideolojilere sahip dinleyicileri tarafından saygı gören Arslan, akademik dil kullanılmayan tartışmalardan kaçınmayı tercih etmiştir (Ersözlü, 2019).

Arslan akademik kariyeri boyunca bilim sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, sosyal bilimlerde yöntem ve hermeneutik gibi alanlarda çalışmalar yapmış ve birçok önemli

eseri çeviri yaparak Türkçe'ye kazandırmıştır (Elit, 2020, 18). Hüsamettin Arslan, çeviriye verdiği önemi “Çeviriye önem verilmeyen bir ülkede entelektüel gelişmeden söz edilemez; ‘düşünceden’ hiç söz edilemez” diye vurgulayarak, Türkiye’de entelektüel gelişim geriliğinin çeviriyle doğrudan ilişkili olduğunu savunmuştur (Tozal, 2010, 9). Çevirilerinde orijinal metni doğru bir şekilde yansıtmaya önem vermiş, dil konusunda milliyetçi bir tavır yerine kozmopolit bir açılım benimsemiştir. Çeviri yaparken kendi sistemini oluşturarak diğer çevirilerin hatalarından kaçınma dikkatini sergileyen Arslan, bu dikkatini kurduğu paradigma Yayınları eserlerinde de sürdürmüş ve dil hassasiyetiyle anlaşılabilirlik üzerine odaklanmıştır. Yayınevinin amacı, topluma “meselesi” olan eserleri ulaştırmak ve Türkçe çeviri anlayışını geliştirmektir. Arslan, yabancı düşünürlerin eserlerini Türkçe’ye kazandırarak kendi düşünce evrenine ve topluma ulaşmanın bir yolunu bulmuştur. Özellikle Heidegger’in etkisi altında kalarak felsefi düşüncelerini şekillendirmiş ve bu doğrultuda birçok eserin çevirisini yapmıştır. Ayrıca, bilim felsefesi ve hermeneutik konularında da çeviriler gerçekleştirmiştir. Arslan, çevirileriyle Türk toplumuna katkı sağlayarak entelektüel bir çıkış arayışında olmuştur (Elit, 2020, 13-17).

Sosyolog ve yazar, aynı zamanda arkadaşı olan Cafer Vayni (2020), Hüsamettin Arslan’ı tanımlarken, Arslan’ın sadece akademik bir entelektüel olmanın ötesinde, dostluklarıyla ve mütevazı kişiliğiyle hatırlanan bir figür olduğunu belirtir. Arslan’ın cesur düşünceleri ve akademik çalışmalarıyla tanınmasının yanı sıra, sıra dışı mizah anlayışıyla da çevresinde etki bıraktığını ifade eder. Onun hayatı boyunca gösterdiği kararlılık ve çalışkanlık, Türk sosyoloji dünyasında önemli bir iz bırakmış ve hala hatırlanan bir isim olarak kalmasını sağlamıştır. Cafer Vayni’nin anlatımıyla, Hüsamettin Arslan sadece entelektüel bir kimlik değil, aynı zamanda insan ilişkilerindeki derin etkisiyle de unutulmayacak bir kişi olarak öne çıkmaktadır.

Hüsamettin Arslan, kavramların özenle seçilerek asıl anlamlarıyla aktarılması gerektiğini savunmuş, modernleşme sürecinde kavramlara yanlış anlamlar yüklenmesini eleştirmiştir. Ona göre, bu durum insanların görsellere tepki verip duyularını kullanmamalarından kaynaklanan bir sorundur ve bunu “*Modern insan gözleriyle düşünür, kulaklarıyla değil. Göz dışarıyı görür, içeriye değil*” sözleriyle ifade eder. Ayrıca bu durumu, Türk-İslam geleneğine göre doğmuş bir çocuğun, adının kulağına söylenmesinin sembolik önemini² açıklar nitelikte olduğunu vurgular (Şişman, 2020). Arslan, kavramların yanlış kullanımının bilgi edinme sürecini etkilediğini, bu sorunun pozitivizm ve modernleşmeyle birlikte kavramların asıl anlamlarından uzaklaşarak yanlış anlam yüklenmelerine bağlandığını ifade etmiştir. Bu durum, Batı kavramlarının doğrudan kabul edilmesi ve çatışan kavram ikililerinin toplumsal gelişimde sorunlar yaratmasına neden olmaktadır (Sulak, 2020, 8-10).

Antipozitivist olduğunu sıklıkla dile getiren Arslan, Batı’da aydınlanma sonrasında dinin yerini akıl aldığını ve bu durumun pozitivizmin ilkelerine uygun

² Semboller bireyin kimlik inşası ve din kavramını edinmedin en önemli unsurudur. Bu bağlamda geliştirilen bir teorik olarak sembolik etkileşimcilik sosyolojide çok önemli bir kavramdır. İleri okumalar için bkz. Güngör, 2013).

olarak bilimin gelişmesine katkı sağladığını belirtir. Ancak, aslında başkaldırının dini değil, kiliseyi hedef aldığını ve kilisenin Tanrı ile birey arasında aracı bir rol üstlenmesine karşı bir isyan olduğunu ifade ederek, eğer başkaldırı dine olsaydı Hristiyanlığın zamanımıza kadar varlığını sürdüremeyeceğini iddia eder. Çalışmalarında pozitivist bakış açısının meydana getirdiği epistemik bunalıma çözüm sunmayı gaye edinen, kavramsal karmaşa ve epistemik belirsizlikle başa çıkmak için akademik çalışmalara ihtiyaç olduğunu belirten Arslan'ın yazdıkları, günümüzde yaşanan epistemik problemlere somut çözümler sunabilir.

Doğu ve Batı felsefelerinin birbirinden farklı olduğunu ve Batı felsefesinin günümüzde baskın olduğunu savunan Arslan'a göre, Batı felsefesinin evrensel olarak kabul görmesi nedeniyle, diğer toplumlar bu felsefeyi taklit etmiş, ancak yaratıcı bir katkı sunamamışlardır. Ayrıca, Türkiye'de felsefe çevirilerinde yerli terim kullanma çabasının yanı sıra ve Batı felsefesine ait kavramların doğrudan alınmalıdır. Türkçeye özgü terimlerin yeterli olmadığını, bu yüzden Batı felsefesinin anahtar kavramlarının aynen kullanılması gerektiğini *"Yapmamız gereken şey Batı felsefesini iyi öğrenmek. Bunun sağlam yollarından biri, reddedilemeyecek kadar açık: çeviri; sağlam ve güvenilir çeviri. Eğer felsefeyi bir kültür, bir yaşama tarzı olarak anlarsak, bu yaşama tarzını anlamanın makul yolu onun temel, anahtar, kilit kavramlarına "saygı" göstermek. Türkiye'de bunun tersi yapılıyor. Türkiye'de felsefe çevirmenlerinin kendilerinin de izah edemeyeceği bir "milliyetçi," "Türkçü" damarı var. Başka konularda kozmopolit, universalist bir tutumu benimsedikleri halde, dil bahis konusu olduğunda "ırkçı" bir tutumu benimsemekte beis görmüyorlar. Her dilin her şeyi karşılayacak kelimeleri ve kavramları olduğunu sanıyorlar. Türkçede neden "dekonstrüksiyon" kelimesinin karşılığı olması gereksin; "dekonstrüksiyon" kelimesinin dilimizde karşılığı olmadığı için neden "aşağılık kompleksine" kapılalım? "Logos'un, Geist'in Türkçede karşılığı olmaması Türkçenin eksikliği midir? Kültürlerin, dinlerin, dünya görüşlerinin temel kavramlarına saygı göstermeliyiz. "Allah" kelimesini Türkleştirerek Müslüman olamazdık, aynen aldık. Eğer modern felsefeyi kendimize mal etmek istiyorsak, eğer modern anlamda "felsefece" düşünmek istiyorsak, öncelikle modern felsefenin sözünü ettiğim temel kavramlarını içselleştirmeliyiz. "Dekonstrüksiyonu çeviremezsiniz; tıpkı "ofsaxt", çeviremediğiniz gibi. Dekonstrüksiyonu çevirerek Derrida'yı anlayamazsınız" sözleriyle ifade ederek, bu kavramların çevrilmesinin felsefi düşüncenin doğru anlaşılmasını engelleyeceğini öne sürüyor (Toza, 2010).*

Hüsamettin Arslan'a göre devlet, pozitivist bilim ideolojisini toplumu dönüştürmek için bir araç olarak kullanmış ve bu inanç gelenekten kopma işlevini görmüştür. Ona göre, Batı'ya ilk açılanların durumuna bakılarak anlaşılan tarihsel süreç, öncelikle pozitivist ve ardından materyalist, milliyetçi ve Batıcı olduğunu göstermektedir (Vayni, 2019). Pozitivizmin etkilerini eleştirirken, her aydınlığın bir gölgesi olduğunu vurgulamış, pozitivistizmin önceki düşünce sistemlerinin sorunlarına çözüm olması beklenirken, yeni sorunlar yarattığını vurgulamıştır (Arslan, 2018, 34)

Arslan epistemik cemaat tezini verdiğinde Türkiye'yi değiştireceğini düşünürken, kimsenin kendisini ka'le almadığını, bu durumu *"iyi şeyler yap, değerler, onu görmezden*

gelen insanlardan intikam alır” düşüncesiyle ve “beni görmüyorlar çünkü bana önem veriyorlar düsturuyla “hareket ettiğini belirtmiştir (Uluvision, 2022, 75).

Arslan bir metnin entelektüel değerini anlamanın yolunun yazarın cehaletinin farkında olup olmadığına ve okuyucunun kendi cehaletini fark etmesine neden olup olmadığı gerçekliğiyle anlaşılacağını iddia eder. Eğer yazar ele aldığı sorunları tamamen çözdüğünü ima ediyorsa, metnin entelektüel seviyesinin düşük olduğunu, aynı ölçütün kendi eserleri içinde geçerli olduğunu belirtir (Arslan, 2018, 25).

Arslan’ın Eserleri

Kitap, çeviri, röportaj, makale vb. pek çok çalışması olan Arslan’ ın hayatında iken yayınlanan belli başlı eserleri şunlardır (Işık, 2018):

Araştırma-İnceleme: *Epistemik Cemaat - Bilim Sosyolojisi Denemesi* (1992, ikinci baskı 2007), *Jöntürkler, Jönkürtler, Muhafazakârlar - Meçhul Okurla Söyleşiler* (2009), *Twitmania, Etnomania, Şiddetmania* (2016)

Derleme - Çeviri: *İnsan Bilimlerine Prolegomena - Dil, Gelenek, Yorum* (2002), *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* (2002), *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler* (2002).

Çeviri: *Lakatos ve A. Musgrave* (ed.), *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi* (1992), *Chalmers, A., Bilim Dedikleri* (ilk baskı 1992; gözden geçirilmiş baskı, 2007), *Barnes, B., T.S. Kuhn ve Sosyal Bilimler* (gözden geçirilmiş baskı, 2008), *John W. Murphy, Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri* (2000), *Ellul, J., Sözüün Düşüşü* (2. baskı, 2004), *Woolgar, Steve, Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* (1999), *Falzon, C., Foucault ve Sosyal Diyalog* (2001), *W. J. T. Mitchell, İkonoloji: İmaj, Metin, İdeoloji* (2005, İsmail Yavuzcan’la birlikte), *Gadamer, H. G., Hakikat ve Yöntem I ve II* (2008-2009), *Kearney, Richard, Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler* (2010), *Kathleen M. Wheeler, Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon* (2011), *Zimmerman, Michael E., Heidegger: Moderniteyle Hesaplaşma - Teknoloji, Politika, Sanat* (2011), *Michele Dillon* (ed), *Din Sosyolojisi Elkitabı* (2014), *Moore, Rob, Eğitim ve Toplum/Eğitim Sosyolojisinde Sorunlar ve Açıklamalar* (2015).

2. Epistemik Cemaat

Türkçe tam karşılığı bilgi kuramı olan epistemoloji, Yunanca da bilgi anlamında episteme ve bilim anlamına gelen logosun birarada kullanılmasından oluşmaktadır (Hançerlioğlu, 1976 akt. Dever, 2012, 205), (Buna göre epistemoloji; “*bilgiyi genel olarak ele alan, bilgiyle ilgili problemleri araştırarak, bilginin kaynağını, doğasını, doğruluğunu ve sınırlarını inceleyen bir felsefe dalı*” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla epistemoloji bilgi ile ilgilidir ve bilgiye dair problemleri ele almak, bilginin özünü, doğasını ve sınırlarını araştırmak epistemolojinin temelini oluşturur (Kandilci, 2020, 29). Cemaat ise, bilgiyi öncelikli tutan ve zorunlu kılan bir topluluk olup, bilginin kaynağı, oluşturucusu, inşa edicisi, taşıyıcısı ve sonraki nesillere aktarıcısıdır; dolayısıyla, epistemik cemaat, bilgi veya bilim topluluğu olarak adlandırılabilir.

“Cemaat” terimini kullanması nedeniyle eleştirilen ve hatta dışlanma ile karşılaşan Arslan, “cemaat” teriminin “topluluk” teriminden daha zengin ve derin anlamlara sahip olduğunu savunmuştur. Ayrıca, geçmişteki sosyolojik düşüncenin,

toplumların “cemaat” ten “cemiyet”e doğru evrildiği tezinin artık kabul edilemez olduğunu ve geleneğin reddinin bile bir geleneğe dayandığını ifade etmektedir (Arslan, 2007, 19).

Toplumsal gruplar, ilişkilerin niteliğine göre birincil (yakın ve samimi) ve ikincil (daha biçimsel) gruplar olarak sınıflandırılabilir; birincil gruplarda bireylerin kimlikleri, grup amaçlarıyla bütünleşirken, ikincil gruplarda ilişkiler daha az kişiseldir. Tönnies ise grupları *Gemeinschaft* (Cemaat) ve *Gesellschaft* (Cemiyet) olarak ayırır; cemaat, yakın ve özel ilişkilerin hâkim olduğu toplulukları, cemiyet ise rasyonel çıkarlar temelinde oluşturulan grupları ifade eder. Bu ayrım da cemaat bireylerin tüm kişilikleriyle katılımını gerektirirken, cemiyet bireylerin kişiliklerinin sadece bir kısmıyla katıldığı, ekonomik çıkarların ön planda olduğu gruplardır (Güngör, 2024, 27-28).

Yukarıda geçen cemaat ve cemiyet anlatımına katılmayan Hüsamettin Arslan’a göre ise, modernleşme süreci cemaatten cemiyete değil, geleneksel cemaatten modern cemaate geçişi ifade eder. Arslan, modern toplumların da cemaat yapıları barındırdığını ve cemaat ile cemiyetin bir arada var olduğunu savunur. Cemaat, dayanışma ruhu üzerine kurulu olup, bireylerden sadakat ve fedakârlık bekler, üyelerinin cemaatin gelişimi için hizmet etmelerini amaçlar. Bu yapı, bireylerin görevlerini yerine getirirken birlik duygusunu pekiştirir (Arslan, 2007, 19-21).

Bilimsel Cemaatler ve Bilgi Üretimi

Bilim felsefesi ve sosyolojisi literatüründe, “bilimsel cemaat” kavramı, Ludwing Fleck ve Michael Polanyi gibi önemli isimler tarafından 1935 ve 1950’lerde tanıtılmıştır. Bu kavram, sosyolog E. Shils tarafından da geliştirilmiş ve sonraki dönemlerde sosyolojinin klasik kavramları arasında yer almış, Epistemik *cemaat* kavramı, farklı isimler altında yüzyıllardır var olan ancak temelde aynı prensiplere dayanan bir olguyu ifade etmektedir (Arslan, 2007, 79-80).

Epistemik cemaat, bilgiyi üreten, işleyen ve gelecek nesillere aktaran insan topluluğunu ifade eder. Bu yapılanma, bilginin oluşturulması ve iletilmesi sürecini içerir. Gelecek kuşaklara aktarılabilecek bilgilerin taşıyıcısı olarak, epistemik cemaat bilimsel bilgi de dahil olmak üzere kritik bir rol oynar (Arslan, 2007, 6). Bilime katkı sunmak isteyen ve bilimsel çalışma yapmak isteyen kişiler, bilgiyi doğrulayan ve meşrulaştıran epistemik otoritenin onayını almak zorundadır; aksi takdirde bilgi statüsü kazanamazlar. Her ne kadar gelişmiş olsalar da modernleşmiş cemaatler olan bilim topluluklarında da cemaat özelliği devam eder ve üyeler, cemaati ileri götürmek için çalışır. Bu topluluklara üye olabilmek için belli bir eğitimden geçmiş ve alanlarında en iyi olan kişiler kabul edilir; bilimsel cemaatler, uzmanlık alanının bilgi ve standartlarını içselleştiren ve bilimsel tutumu benimseyen bireylerden oluşur (Arslan, 2007, 91-122). Arslan bilime egemen olan bu anlayış ve tavra karşı çıkmış, fakat bu karşı çıkışın bilime değil ideolojikleştirilen anlayışa karşı olduğunu da ısrarla belirtmiştir (Palabıyık, 2011, 225).

Normlar ve Bilimsel Toplumdaki Merkez-Çevre Yapısı

Epistemik cemaatlerde varolan merkez-çevre ayrımına göre; Merkez, genellikle yönetici olan azınlığın yaşadığı ve kurallarını belirlediği yeri, çevre ise bu kurallara uymak zorunda olan geniş kitleyi ifade eder. Epistemik cemaatin bir diğer adı olan “görünmeyen kolej”, merkezi oluşturan paradigmatik grup veya liderlerin ikamet ettiği yerdir ve bilimsel araştırmaların beynini oluşturur. Bu çekirdek grup olmaksızın bilgi üretimi ve yayılması mümkün değildir; bu nedenle görünmez kolej, bilgi üretiminde belirleyici bir role sahiptir (Arslan, 2007, 93-27).

Paylaşılan normlara uyumun esas olduğu epistemik cemaatlerde bu normlar, bilim adamlarının faaliyetlerini yönlendiren talimatlar olarak işlev görür ve cemaatin temel değerlerini oluşturur. Kurallara uymayan bireyler, epistemik cemaatin dışına itilir ve cemaat içinde bu kurallara uyum zorunludur (Arslan, 2007, 96).

Vergin’ e (1999, 37) göre, Epistemik cemaat, toplumda fark edilmeyen ancak bilimsel gelişmeleri hızlandıran bir oluşumdur. 16. yüzyıldan itibaren başlayan bilimsel devrimlerle birlikte bu cemaatler sürekli gelişim göstermiştir. Rönesans dönemiyle birlikte, bilim insanları ve sanatçıların çabalarıyla Avrupa’ da hızla yayılan akademi ve dernekler kurulmuş, bu da bilimsel ve sanatsal ilerlemeyi sağlamıştır (akt. Dever, 2012, 203).

3. Arslan’a Göre Epistemik Cemaat

Elinizdeki metin en iyi, karşı çıktığı bakış açısı ve entelektüel konum bilindiğinde anlaşılabilir. Epistemik Cemaatin satır aralarından, Türkiye’deki egemen bilime bakış açısının veya egemen bilim ideolojisinin ya da daha anlamlı bir söyleyişle “ortodoksi”nin eleştirisi olduğu kolayca anlaşılabilir. O bilimin ve bilimsel düşüncenin değil, bilim ve bilimsel düşünceyle ilgili bir ortodoksinin, bir “bilimsel” ideolojinin, literatüre başvurmak gerekirse Aydınlanma geleneğinin, “bilimizmin” (scientism), pozitivistin, Türkiye’de müfredat programlarına ve devletin resmi ideolojisine içeriğini armağan eden bir bilim anlayışının eleştirisidir. Elinizdeki metin bilime değil, onun egemen kavranış biçimine; bilime değil, bilimle ilgili egemen bilim ideolojisine muhaliftir (Arslan, 2007).

Arslan’ın “Ben buradayım.” diyerek kendini gösterdiği eser olan Epistemik Cemaat, Türkiye’de pek çok kişinin doğrudan epistemoloji için başvurabileceği bir kaynak olmasına rağmen, uzun bir süre Arslan’ın muhafazakâr kimliği, dönemin tutucu atmosferi ve yeniliklere karşı önyargı gibi sorunlar nedeniyle “âlimler ve düşünürler” tarafından hor görülmüş ve tezini kabul ettirmek, Arslan için hiç de kolay olmamıştır. Derin düşünceye yer olmayan, itaate ve sadakate dayalı bir kültürün egemen olduğu bu ortamda çalışmak ve Türkiye’de üzerine tek bir metin yazılmamış bir konuda çalışmayı kabul ettirmek Arslan için oldukça zorlu bir süreç olmuştur.

Arslan çalışmasında, “bilimsel bilgi dâhil bütün bilgi türlerinin varoluş temeli epistemik cemaattir, eğer epistemik cemaat varlık kazanamamışsa, bilgi de var olamaz; epistemik cemaat genelde bütün bilginin, özel olarak da bilimsel bilginin sine qua non’udur,” şeklindeki hipoteze makul bir açıklama bulmayı deneyeceğini belirtmiştir.

Hüsamettin Arslan, Epistemik Cemaat kitabının ikinci baskısında yazdığı önsözde, doktora tezinin yayınlanmış ilk ve tek kitabı olduğunu, sadece küçük düzenlemeler yaparak yeniden yayımladığını ifade etmektedir. Sosyal bilimlerde klasik fikirler dışındaki kitapların ömrünün genellikle kısa olduğunu belirten Arslan, “Epistemik Cemaat” konusunun güncelliğini koruduğunu ve yeniden baskıyı hak ettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Türkiye’deki akademik çevrelerde yaygın olan “objektivizm” mitine dikkat çekerek, akademik çalışmaların tamamen objektif, yani yazarın kişisel görüşlerinden arındırılmış olması gerektiği inancı nedeniyle birçok akademik çalışmanın, yazarın kendi düşüncelerini, değerlerini ve bakış açılarını içermeyen, “tezsiz tezler” olarak adlandırdığı şekliyle, kişisel katkının eksik olduğu tezler haline geldiğini eleştirmektedir. Oysa gerçek tezin, yazarın kişisel katkılarıyla zenginleşmesi gerektiğini, bu yüzden çalışmasında kişisel katkılarının varlığını erdem olarak nitelemekte ve tezli tez olduğunu savunmaktadır (Arslan, 2007, 11-12).

4. Arslan ve Epistemik Cemaat Eleştirisi

Hüsamettin Arslan’ın “Epistemik Cemaat” tezinde odaklandığı temel sorular, bilimsel bilginin nasıl oluşturulduğu ve meşrulaştırıldığıdır. Bu çalışmayı yönlendiren temel varsayım ise Türkiye’de 19. yüzyıldan bu yana var olan bir entelektüel veya epistemik kirlenme ile bu durumun neden olduğu epistemik karmaşa veya bunalımdır (Arslan, 2018). Ayrıca tezin ilk kitap basımının önsözünde *“Nihayet bu çalışma şu önemli soruyu gündeme getiriyor: Kim nerede, ne zaman, hangi epistemik cemaate bağlı? Entelektüel tarihimizi açıklamakta bize kılavuzluk edebilecek bu soruyu kendime de yöneltmeyi bir dürüstlük sayıyorum; ben modern bilimsel epistemik cemaat içinde eğitildim ve onun içinde yer alıyorum”* sözüyle kendi entelektüel geçmişini de cesurca sorgulamıştır (Arslan, 2018, 35).

Epistemik cemaatin, “lingüistik”, “norm”, ve “dogmalar cemaati” olduğunu ifade eden Arslan, cemaatin dar anlamda, bilgiyi inşa eden, işleyen ve taşıyan uzmanlar düzeyinde epistemik cemaat ve geniş anlamda, uzmanlar düzeyinde epistemik cemaatin icra ettiği faaliyete inanan, bu faaliyete yüksek bir değer atfederek bulgularını kullanan bütün insanlar düzeyinde global epistemik cemaat olarak, dar ve geniş olarak iki düzeyde var olduğunu söyler (Arslan, 2007, 186).

Perspektif kavramının, insanın nesneye bakış tarzını ve algıladığı şeyi düşüncesi içerisinde değerlendirme tarzını belirlediğini ve dolayısıyla düşüncenin yapısını da şekillendirdiğini belirten Arslan, bu saf, formel mantığın gözden kaçırdığı hususlara da işaret eder. Mannheim’in, tek bir mutlak doğru vardır ve o da bütün doğrunun göreceli olduğudur, rölatif bakış açısına atıfta bulunarak, bilginin mutlaklığı konusunda yaşanan bunalımın aslında bir görecelilik bunalımı olduğu iddia etmekte ve çalışmasının temel stratejisinin rölativist olduğunu ve evrensel doğruların bulunabileceği tezini reddettiğini vurgulamaktadır (Arslan, 2018, 53-54).

Epistemik cemaatlerde esas olan, belirli normların varlığı ve bu normlara uyulması olduğunu savunan Arslan’a göre, bilim adamları, cemaatin belirlediği normlara uymadıkları takdirde cemaatten çıkarılabilirler. Bu normlar, cemaatin

temel değerlerini oluşturur ve üyelerinin faaliyetlerini yönlendirmesi nedenle, epistemik cemaat içinde kurallara uymak zorunludur; aksi halde, bireyler cemaatin dışına itilirler (Arslan, 2007, 96).

Arslan'a göre, dil, bireyler arası iletişimi sağlayan en temel unsurdur ve her cemaatin kendine has bir dili vardır. Bilimsel bilginin aktarımında ve cemaatin ayakta kalmasında dilin önemini vurgulayan epistemik cemaatin dili, doğanın dilini değil, bilim insanlarının oluşturduğu dili temsil etmekte ve bu ortak dil, aynı zamanda bilimsel cemaatin kimliğini oluşturmaktadır (Arslan, 2007, 101).

Hüsametdin Arslan'a göre, bilimsel bilgi objektif gerçekliten bağımsız olarak epistemik cemaatin kabul ettiği şartlara göre belirlenir ve doğruluk³ veya yanlışlığının buna göre kabul edildiğini iddia eder. Bilim adamlarının toplumun bilimle değer kazandığı görüşüne karşı çıkan Arslan, bilimin toplumla anlam kazandığını, nihai belirleyicinin toplum olduğunu ve bilginin toplumun belirlediği çerçevede anlaşılacağını savunur ve konvansiyonalist bakış açısına sahip olduğunu belirtir (Arslan, 2018, 19-26).

Arslan'a göre, her epistemik cemaat dogmatiktir ve geçmişten gelen bilgilere inanır. Epistemik cemaatler, üyelerinin sahip olduğu naif dogmalar ve liderlerinin sahip olduğu sofistike dogmalar üzerine kuruludur (Arslan, 2007, 110)

Arslan, Shils'in entelektüel cemaat kavramı, bu cemaatin düşünce ve bilimsel düşünce ile ilişkisini açıklar. Shils'e göre, entelektüel cemaat evrensel bir topluluktur ve her toplumda bir merkezi ve çevresi vardır. Merkezdeki yaratıcı bilim insanları ve entelektüeller, entelektüel sistemin beynini oluştururken, çevredeki bireyler onların koyduğu kurallara göre hareket eden tekrarlayıcılardır. Entelektüel cemaat içinde yaratıcılarla tüketiciler arasında keskin bir hiyerarşi ve eşitsizlikler bulunur. Merkezi otorite, normları ve standartları belirler ve üyelerini ödüllendirir; merkeze bağlılık entelektüel cemaatin normlarına bağlılığı ifade eder (Arslan, 2018, 112-113).

Türkiye' de Epistemik Cemaat

Arslan'a göre, Türkiye'deki epistemik bunalımın temel kaynağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ile teması sonucunda Batı düşüncesini benimseyen ve ona hayranlık duyan bir entelektüel kesimin yaşadığı sıkıntılardır. Batılı devletlerin etkisi altında kalarak Batı düşüncesini benimseyen ve yaymaya çalışan, kendi kültürel kimliğini sorgulayan bu epistemik azınlığın yaşadığı bunalım, toplumun genelinde değil, bu entelektüel zümreye özgüdür. Arslan, Osmanlı'nın Comte'un belirttiği metafizik dönemden olağanüstü bir sıçrayışla pozitivist döneme geçtiğini belirtse de epistemik bunalımın başlangıcını belirleyen kişiler hakkında kesin bir bilgi vermemekte, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşanan "millet oluşturma" ideolojisinin, bu epistemik bunalıma katkı sağladığına dair fikirlerini öne

³ Doğruluğun toplumsal boyutları ahlakla ilişkilendirilerek analiz edildiğinde ilginç uzanımlar dikkat çekmektedir. İleri okumalar için bkz. Güngör, 2022.

sürmektedir (Arslan, 2018, 47-49). Dever'e göre bu bunalımın en bariz örneği, mektep-medrese çatışmasıdır (Dever, 2012, 214).

Arslan'a göre, Türkiye'de on dokuzuncu yüzyılın başlarında doğan ve günümüze kadar gelişimini sürdüren modern epistemik cemaat, Osmanlı Toplumunu karşısında bir epistemik azınlıktır. Türkiye'deki modern epistemik cemaat, Batı'daki epistemik cemaatin merkezi şubesidir ve toplum içindeki konumu radikal bir şekildedir (Arslan, 2018, 41).

Dönmez'e göre (2008), Osmanlı'da klasik epistemik cemaat, on altıncı yüzyılda medreselerde başlayan bozulmalarla birlikte yeniliklere karşı tavırlı olmaları nedeniyle geri kalan, adalet, eğitim ve yargı konularında görev alan hukukçu ve din adamlarından oluşan ilmiye sınıfını ifade ederken, modern epistemik cemaat ise pozitivizmi benimseyen ve devlete ekonomik olarak daha bağımlı bir yapı olarak tanımlanır (akt. Dever, 2012, 214).

Kaynak yetersizliği, araştırmacıların konuya dair bilgisizliği ve çeviride yaşanan yoksunluklar dolayısıyla, epistemik cemaat, ülkemizde gerektiği kadar çalışılmayan bir konudur. Elbette konunun gerektiğince çalışılmamış olması, ülkemizde bu yapının yokluğu anlamına gelmemektedir (Dever, 2012, 213). Arslan'a göre, 19. yüzyıl sonrası bu bakış açısıyla incelendiğinde ülkemizde var olan epistemik cemaat yapısının geleneksel veya İslami, diğeri ise modern epistemik cemaat olduğudur (Arslan, 2007, 169). Yakından incelendiğinde hem toplum ve devlet ilişkileri hem de entelektüel kaynakları açısından bu cemaatlerin özelliklerinin farklı olduğu anlaşılmaktadır (Dever, 2012, 213).

Epistemik Cemaat Özellikleri

Epistemik cemaat, belirli bir bilgi alanında uzmanlaşmış topluluklar olarak tanımlanır ve bilgi üretimi, değerlendirmesi ve iletimi gibi süreçlerde önemli bir rol oynar. Hüsamettin Arslan'ın çalışmasından yola çıkarak epistemik cemaatin özelliklerini şu şekilde maddeleyebiliriz;

- Epistemik cemaatler, benzerliklere dayalı toplumsal varoluş biçimleridir. Bu cemaatler, bilimsel bilginin oluşumunda etkili olan bilim adamlarının oluşturduğu topluluklardır.
- Bilimsel epistemik cemaatler, belirli normlar, dil, gelenekler, amaçlar ve çıkarlar üzerine kurulmuştur. Bu normlar ve değerler, cemaat üyeleri tarafından paylaşılır ve korunur.
- Bilimsel bilgi, epistemik cemaatin üyeleri tarafından toplu çaba sonucunda inşa edilen bir üründür. Bilim adamlarının toplu çabalarıyla üretilen bu bilgi, gelecek nesillere aktarılır ve işlenir.
- Bilimsel araştırmanın temeli ihtilaflara dayanır. Problemler, bilim adamları arasındaki ihtilafların bir sonucu olarak ortaya çıkar ve bilimsel araştırma bu ihtilafların çözümü üzerine kuruludur.
- Bilimsel araştırma, bir rekabet ortamında gerçekleşir. Bilim adamları, kullanacakları stratejileri genellikle rakiplerini zayıflatma veya zayıf düşürme üzerine kurarlar.

- Bilimsel bilgi, epistemik cemaatin gücünden ve meşruiyetinden beslenir. Bilimsel cemaatin üyeleri, bilgiyi inşa eder, değerlendirir ve kabul ederler.
- Bir bilginin veya bilim adamının statüsü, epistemik cemaatin normlarına ve kabul ettiği standartlara göre belirlenir. Bu nedenle, bir bilgi veya bir bilim adamı, epistemik cemaatin onayını almadan bilimsel statü elde edemez.
- İnşa edilmiş Doğa, kabul edilen hazır bilimin doğası iken, ihtilafli Doğa, bilim adamlarının üzerinde çalıştığı ve tartıştığı doğayı temsil eder.
- Üniversal epistemik statüko, kabul görmüş bilimsel görüşlerin ve normların belirlendiği merkezi bir konumu temsil ederken, mevzii statüko ise bu merkezin etki alanının alt düzeydeki uygulamalarını yansıtır ve üniversal statükonun devamına bağlıdır (Arslan, 2018, 81).
- Bilimsel epistemik cemaat, diğer kurumlarla etkileşim halindedir. Örneğin, devlet bilim politikaları oluşturabilir ve bilimsel araştırmaları finanse edebilir. Askeri yapılar teknoloji ve stratejik bilimsel gelişmelerle ilgilenirken, dini epistemik cemaatler, bilimsel bilgiyi kendi inançları ve değerleriyle nasıl ilişkilendirdikleri konusunda farklı tutumlar alabilirler.
- Bilim ve din, farklı epistemik cemaatlere dayanan farklı bilgi sistemleridir. Bilim, gözleme dayalı kanıtlara ve doğrulama süreçlerine dayanırken, din genellikle inançlara, kutsal metinlere ve spiritüel deneyime dayanır. Bu nedenle, bilimle din arasında doğrudan bir çatışma veya uzlaşma olmaz, ancak bu iki alandaki insanlar arasında farklı anlayışlar nedeniyle bazen çatışmalar yaşanabilir.
- Gürültü” terimi, farklı düşünce sistemlerinin çatışmasını temsil eder ve özellikle klasik ve modern epistemik cemaatler arasındaki bu çatışma ve etkileşim, toplumun dönüşümünde önemli bir dinamik oluşturur (Arslan, 2018, 155).
- Bilim insanları bir epistemik cemaatten diğerine geçerken öncelikle algı kalıplarını değiştirirler. Bu durum, bir bilgi türünden diğerine geçişin ve farklı epistemik cemaatlerin normlarına uyum sağlamanın bir sonucudur

Epistemik Cemaat ve Din-Bilim İlişkisi

Hüsamettin Arslan’a göre, fikir ve ideolojiler insanların yaşadıkları toplumun değerlerine göre şekillenir ve bu değerlerden en önemlisi dindir. Buna bağlı olarak Müslüman toplumun ateisti ile Batı toplumunun ateisti farklıdır. Diğer belirleyici unsurun yaşanan memleket olduğunu ve coğrafyanın kader olduğunu belirtir. Hüsamettin Hoca, esnemeyen varlığın kırılacağını ifade ederek, bu esnekliğin fikir ve ideoloji değişimlerinde de gerekli olduğunu, değişimin bir erdem olduğunu vurgular (Uluvision, 2022, 52-23).

Hüsamettin Arslan, pozitivistlik yönüyle eleştirileriyle tanınan bir düşünürdür ve bu bağlamda, pozitivistliğin bilgiye yaklaşımını eleştirir. Ona göre, pozitivistliğin bilginin nihai belirleyicisinin gözlem ve deney olduğunu savunarak bilimi eşsiz hakikat kaynağı olarak yüceltir. Pozitivist gelenekte, doğa bilimleri evrensel ve nesnel yasaları keşfederken, bu yasaların yalnızca doğa bilimleri için değil, insan ve

toplumsal süreçler için de geçerli olduğuna inanılır. Arslan, bu anlayışın, insanı ve toplumu doğa yasalarına göre şekillendirmeyi savunan bir bilim ideolojisi yarattığını ve bu ideolojinin, bilim insanını neredeyse peygamber mertebesine yükselttiğini belirtir. Bu bağlamda, dinî bilgi kaynakları ve manevi hakikatler, pozitivist epistemik cemaat içinde geçersiz kabul edilir. Bu anlayışa göre, “olması gerekeni” buyuran tek otorite bilim ve bilim insanları cemaatidir, bu yaklaşım bilimperestlik (scientism) olarak adlandırılır. Dinle ilişkili olarak, bilimperestlik, tek hakikatin bilimsel bilgi olduğunu savunduğu için dini bilgi ve inançlara var olma hakkı tanımaz, bu da monoteist yaklaşımla benzerlik gösterir ve farklı olana karşı demokratik olmayan bir duruş sergiler (Arslan, 2018, 31-32).

Hüsametdin Arslan epistemik cemaat kavramını incelerken, din ve bilim arasındaki ilişkiyi daha geniş bir çerçevede ele alarak, Batı’da ortaya çıkan pozitivist düşüncenin kilise ile yaşadığı çatışmayı İslam dünyası ile kıyaslar. Arslan’a göre, Batı’daki pozitivist düşünce, kilisenin bilime yönelik müdahalelerine karşı bir tepki olarak doğmuş ve bilimi tek hakikat kaynağı olarak kabul etmiştir. Bu yaklaşım, dini bilgiye karşı mesafeli bir duruş sergilerken, kilisenin otoritesine meydan okuyarak dini bilgiyi dışlamıştır. Ancak Arslan, İslam dünyasında bu tarz bir çatışmanın anlamsız olduğunu vurgular. Ona göre, İslamiyet’in bilime karşı bir duruşu bulunmadığı gibi, İslam epistemolojisi hem vahyi bilginin hem de bilimsel yöntemlerle elde edilen bilginin değerini kabul eder. İslam düşüncesinde din ve bilim birbirine karşıt olarak görülmez; aksine, birbiriyle uyum içinde çalışan iki bilgi kaynağı olarak kabul edilir. Bu durum, Batı’daki pozitivist epistemik cemaat modelinin İslam dünyası için uygun olmadığını gösterir, çünkü İslam bilimi dışlayan bir dini yapıya sahip değildir (Arslan, 2018, 43-44).

Hüsametdin Arslan’ın “Epistemik Cemaat” kavramını din ile ilişkilendiren düşünceleri, özellikle bilimsel ve dini epistemik cemaatler arasındaki farklılıklar ve çatışmalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Arslan’a göre, bilimsel bilgi ve bilimsel epistemik cemaatin anlamı, kendisine zıt olan mitik ve dini epistemik cemaatler ile var olabilmektedir. Bilimsel cemaatin doğası, diğer epistemik cemaatlerin referans çerçevesiyle belirlenir ve bu bağlamda bilim, dini veya mitik bilgi ile sürekli bir karşıtlık ve sınır çizme çabası içindedir (Arslan, 2018, 193-194).

Arslan, bilimsel bilgiyle dini bilginin uzlaşamayacağını ve tarih boyunca bilim ile din arasındaki ilişkinin çatışmalar üzerine kurulu olduğunu ifade eder. Ona göre, bilimsel cemaatin varlığı, dini cemaatin varlığına paralel olarak şekillenmiş ve bu iki farklı epistemik cemaat arasında sürekli bir gerilim yaşanmıştır (Arslan, 2018, 194). Ayrıca, bilimsel bilgi akla, deneye ve gözleme dayanırken, din inanca dayanmaktadır; bu da epistemik cemaatler arasındaki temel farklardan biridir (Arslan, 2018, 16). Nitekim eekülerleşme teorisyenleri, eğitimle birlikte dinin ve batıl inançların hayatımızdan çıkacağını öngörmüş, ancak bu beklenti gerçekleşmemiştir. Bilim, dini açıklamaların yanlışlığını kanıtlayamadığı için, dini inançlar varlığını sürdürmüştür. Laik eğitimin din üzerindeki etkilerine rağmen, dini bağlılıklar bu etkilere karşı koymuştur (Sherkat & Güngör, 2013, 289).

Sonuç

Hüsametdin Arslan, entelektüel kimliği ve çalışmalarıyla Türkiye'nin sosyoloji ve felsefe dünyasında derin izler bırakmış bir akademisyendir. Özellikle, entelektüel babası olarak gördüğü Cemil Meriç'in ve diğer önemli düşünürlerin etkisi altında şekillenen düşünceleri, çağdaş Türk düşünce hayatında önemli bir yere sahiptir. Pozitivist bakış açısının eleştirisinden, kavramsal karmaşaya ve epistemik belirsizliğe getirdiği çözüm önerilerine kadar geniş bir yelpazede çalışmalarıyla tanınan Arslan, Türk sosyoloji ve felsefe geleneğinin önemli isimlerinden biridir. Arslan'ın bu eseri, Türkiye'de bilim dünyasının referans noktası olarak kabul edilen, sosyal bilimler öğrencileri, araştırmacılar ve akademisyenler için bilimsel ve entelektüel ortamı daha iyi anlamaya katkı sağlayacak değerli bir kaynaktır.

Hüsametdin Arslan'ın antipozitivist bir entelektüel tutumu yansıtan ve Türkiye'deki egemen bilime yönelik bir eleştiri niteliği taşıyan ve geleneksel bakış açılarını sorgulayarak yeni bir epistemolojik perspektif sunan doktora tezi olan "Epistemik Cemaat", bilim sosyolojisi alanında önemli bir çalışmadır. Buna rağmen Hüsametdin Arslan'ın yeterince tanınmamış olması Türkiye'de akademik çevrelerde entelektüel fikirlere ve alternatif düşünceye olan ilginin henüz istenilen seviyede olmadığını göstermektedir.

Bu durumdan hareketle Hüsametdin Arslan gibi değerli fikir insanları ve akademisyenlerin düşüncelerinin daha geniş kitlelere ulaşması ve bu tür alternatif düşüncelere olan ilginin artması için bazı akademik önerilerimiz şunlardır;

- Türkiye genelindeki lise ve üniversite öğrencilerinin entelektüel portre çalışmaları yaparak, Hüsametdin Arslan gibi önemli düşünürlerin hayatını ve eserlerini daha iyi anlamaları sağlanabilir. Bu çalışmalar, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.
- Türkiye'de yaşanan kavram sorunlarını ele almak amacıyla akademik sempozyumlar ve çalıştaylar düzenlenebilir. Bu etkinlikler, Arslan'ın kavramsal çalışmalarını ve epistemik bunalım teorisini daha geniş kitlelere tanıtarak, bu sorunların çözümüne katkıda bulunabilir.
- Türkiye'de çeviri sorunlarına odaklanacak eleştiri ve eğitim programları geliştirilebilir. Arslan'ın çeviri konusundaki vurguları dikkate alınarak, akademisyenler ve öğrenciler arasında çeviri pratiği ve kalitesini artırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Hüsametdin Arslan'ın eserleri ve özellikle doktora tezi üzerine derinlemesine akademik incelemeler yapılabilir. Bu çalışmalar, Arslan'ın bilim sosyolojisi ve epistemolojiye katkılarını daha iyi anlamak ve değerlendirmek için önemli olacaktır.
- Arslan'ın antipozitivist entelektüel tutumunu ve bilim sosyolojisine yönelik eleştirilerini temel alarak, bilim felsefesi ve sosyolojisi alanında yeni araştırma projeleri başlatılabilir. Bu projeler, Türkiye'deki egemen bilim anlayışına alternatif bakış açıları geliştirmeyi amaçlayabilir.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1988.
- Apalı, Yasemin. “Bilim Sosyolojisi Açısından Din ve Zihniyet”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/1 (2015) 189-213.
- Arslan, Hüsamettin. *Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2007.
- Arslan, Hüsamettin. *Epistemik Cemaat*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2018.
- Arslan, Hüsamettin. *Jöntürkler Jönkürtler Muhafazakârlar*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2018.
- Arslan, Hüsamettin. *Cemil Meriç: Entelektüel Babam*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2023.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Dever, Ayhan. “Bilginin Efendileri”: Epistemik Cemaat. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2012), 201-218.
- Demirel, Ayşe. “Sıradışı Bir Akademisyen: Prof. Dr. Hüsamettin Arslan”. *Kavramlarla Okumak Düşünmek Yazmak III* (2020), 1-8.
- Dönmez, Havva. “Türkiye’de Modern Epistemik Cemaat”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6/11 (2008), 767-770.
- Elit, İdil. “Hüsamettin Arslan’ın Çeviri Anlayışı ve Çevirdiği Eserler Üzerine Bir İnceleme”. *Kavramlarla Okumak Düşünmek Yazmak III* (2020), 13-19.
- Güngör, Özcan. “Doğruluğun Toplumsal Yansımaları.” *Doğruluk*. Editör. Diyanet İşleri Başkanlığı. 121-135. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.
- Güngör-Özcan, Varlı-Abdussamet. “Bilgi Sosyolojisi Bağlamında Bilimsel Tefsir Geleneği Üzerinde Değerlendirmeler”. *Electronic Turkish Studies*, 15/7 (2020), 3309-3325.
- Güngör, Özcan. “Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu.” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13, no. 1 (2013): 57-91.
- Güngör, Özcan. *Dönüşen Zihinler, Değişen Aidiyetler: Türkiye’de Dini Gruplar*. Ankara: Son Çağ Yayıncılık, 2024.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- Işık, İhsan. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. Ankara: Elvan Yayınları, 2018.
- Kandilci, İdil. “Hüsamettin Arslan’da Epistemik Cemaat Kavramı”. *Kavramlarla Okumak Düşünmek Yazmak III* (2020), 27.
- Mannheim, Karl. *İdeoloji ve Ütopya*. (çev. Mehmet Okyayuz) Ankara: De Ki Basımevi, 2009.
- Negiz, Muhammet. *Prof. Dr. Hüsamettin Arslan: Vefatının Ardından Yazılan Yazılardan Seçmeler*. Erzincan, 2018, <http://mnergiz.blogspot.com.tr/2018/01/prof-dr-husamettin-arslan-vefat-etti>.
- Palabıyık, Adem. “Epistemik Cemaat; Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi Kitabı Üzerine Bir Derkenar”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 7/27 (2011), 223-234.
- Sherkat, D. “Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri”. (çev. Özcan Güngör) *Electronic Turkish Studies*, 8 /3 (2013).
- Sulak, Yahya Bekir. “Hüsamettin Arslan’a Göre Doğu İle Batı Arasında Kalmış Kavramlar Üzerine Bir Çalışma”. *Kavramlarla Okumak Düşünmek Yazmak III* (2020), 7.
- Tozal, Yunus Emre. “Sosyolog ve Mütercim Hüsamettin Arslan: Türkiye Bir Entelektüel Çöl”. *Ayraç Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*, (2010) 5-9.
- Vergin, Nur. “Bilim Camiası ve Tanınma İsteği”. *Doğu – Batı Dergisi*, 7/37 (1999).
- Yıldırım, Ergün. *Bilginin Sosyolojisi*. Ankara: Ekin Kitabevi, 2007.

Web Kaynakları

Biyografya.com. “Hüsamettin Arslan”. Erişim 15 Haziran 2024.

<https://www.biyografya.com/biyografi/19466>

Ersözlü, Kemal. “Hüsamettin Arslan”. Erişim 17 Aralık 2019.

https://www.academia.edu/35569675/H%C3%BCsamettin_Arslan

Milliyet. “Hüsamettin Arslan vefat etti!”. (2 Ocak 2018). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/bursa/prof-husamettin-arslan-vefat-etti-12504795>

Şişman, Nazife. “Hüsamettin Arslan: Modern İnsan Gözleriyle Düşünür”. *Nihayet Dergisi*. Erişim 25 Aralık 2020. <https://www.gzt.com/nihayet/modern-insan-gozleriyle-dusunur-3565666>

Uluvişion. “Prof. Dr. Hüsamettin Arslan – Söyleşi” *YouTube*. Erişim 21 Şubat 2022.

<https://www.youtube.com/watch?v=w-tOUMrWyZE>

Vayni, Cafer. “Hüsamettin Arslan ve Epistemik Cemaat”. *İttifak Gazetesi* (16 Kasım 2019).

<https://www.ittifakgazetesi.com/husamettin-arslan-ve-epistemik-cemaat-m547.html>

Vayni, Cafer. “Yine Hüsamettin Arslan”. *İttifak Gazetesi* (4 Aralık 2020).

<https://www.ittifakgazetesi.com/yine-husamettin-arslan-makale>